

Cengiz Aytmatov'un Güzünden Tabiat

Özet: Bu makalede, Cengiz Aytmatov'un kitaplarında bize tanıdığımızı sandığımız dünyaya hayvanlar gözünden nasıl okuyucuya sunmuş olduğunun üzerinde durulacaktır. Çünkü söz konusu sadece hayvan değildir, doğanın kendisidir. Aytmatov kitaplarında her zaman empati kurmaya yöneltmiş , hayvanları ve doğayı anlamlandırmıştır. Doğa ona verilen tahribattan , hayvanlarsa insanın oyuncağı olmaktan rahatsızdır ve hayvanlar gözünden doğa insanlara yansıtılmıştır. Sadece bunlar değil, insanı insana gösteriyor , ayna aracı oluyor. İnsanın kendini fark etmesi , doğaya ve hayvanlara ne denli zarar verdiğini anlatmada (kurt , maral , pars , at...)hayvanları kullanıyor , bu bencil insanoğlunun en karanlık tarafını gösteriyor: yıkım.

1)Aytmatov ve Veterinerlik

Köyünden, Kazakistan'a giderek Cambul Veterinerlik Teknik Okulu'nda okumuştur. Daha sonra şimdiki Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek'e giderek burada Frunze Tarım Enstitüsü'nde öğrenimine devam etmiştir. Ardından Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsü'ne geçmiş ve 1956 ile 1958 yılları arasında Moskova'da okumuştur. Yazarın asıl mesleğinin veteriner olmasından mütevellit kitapların çokça hayvan bulundurmasıyla birlikte hayvan gözünden insan ile doğayı, hayvan ve doğa sevgisini okuyucuya oldukça gerçekçi bir bakış açısıyla anlatarak kitaplarına büyük bir ilgi duyulmasını sağlamış, okuyucunun hayal dünyasına muhteşem yazılar sunmuştur. Aytmatov kitaplarında efsanelere, destanlara, hikayelere, masallara, türkülere ve şarkılara yer vererek ve bunların meydana getirdiği halkın duygu ve düşüncelerini, inanışlarını kullanarak milli hafızayı dinç ve kalıcı tutmak istemiş ve bunu da yazılarında hayvanlara çokça yer vererek kitaplarında başarıyı sağlamıştır. Yazarın bilgi sahibi olduğu bu konudaki - hayvanlar hakkındaki- bilgi ve düşüncelerini büyük bir ustalıkla aktararak onların yaşamını güzelleştirmeye ve değerleştirmeye çalışmıştır ve böylece birçok okuyucuya kitabını okutturmuş ve okuyucularının beğenilerini kazanmıştır. Değerler halkı halk yapmadaki en önemli ana unsurlardan biridir. Paylaşılan acı ve sevinç, aynı amacı taşımak, aynı dili konuşmak, aynı tepkileri göstermek, birlik olmak millet olmayı sağlayan ve

güçlendiren özelliklerin en başında gelmesi ile gerek milletin kendi içinde gerekse dünyada büyük bir yankı uyandırabilir. Bunun için bu değerlerin nesilden nesle aktarılması gerekir. Böyle bir durumda ise o kültürün yaşatılması, milli değerlerinin korunması, geçmişe gereken önemin verilmesi, doğanın ve hayvanların hak ettiği değer gösterilmesi için anlatılarında büyük bir uğraş vermiştir ki bunu kitaplarının pek çok yerinde okuyucuya bunu anlamlandırmış ve hissettirmiştir. Yazar anlattığı konularda özellikle çevre, kültür, değerler ve geçmiş bağlamında birçok hayvanı kitaplarına konuk etmiştir ve eserlerindeki hayvanlara pek çok insan özelliği yüklemiş ve onları aynı insan gibi okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Bunlara kaynak olarak da en çok Kırgız ile Türk kültüründen, geçmişten ve kendi tecrübelerinden faydalanmıştır. “Dünyanın mayası budur, bu sayede tecrübeler birikir ve sürekli olarak nesillere aktarılır. Ve bu sonsuz anıшта, ‘iyi’ ve ‘kötü’ insanlığın sınırsız zaman ve mekanında, aynı dalgalar üzerinde yüzer giderler. İşte bunun için şöyle denmiştir: “Dün yaşananlar bugün olanları bilmezler ama bugün yaşayanlar dün olanları bilirler ve yarın, bugünküler ‘dünküler gibi olacaktır.” Şu da söylenmiştir: “Bugünküler dün olanları yaşıyor, eğer yarınkiler bugün olanları unuttur, hatırlamazsa, bu, herkes için büyük bir felaket olacaktır.”(Dişi Kurdun Rüyalari kitabının 204. sayfasından alınmıştır.) Aytmatov gerçekten de geçmişe çok önem vermiştir. Bunun sebeplerinden biri ise karşı olduğu neslin düşünceleridir. Buna bağlı olarak ona itiraz edebilmek için onu bilmek ve anlamak gerekir. Aytmatov şu sözleriyle bunu dile getiriyor : “Birbirini anlamamaktan kaynaklanan nesiller arasındaki uyuşmazlık, giderek daha da artıyor ve bütün ağırlığıyla vicdanların üzerine çöküyor.” (Dişi Kurdun Rüyalari kitabının 364. sayfasından alınmıştır.) Yazar o gün bulunan rejimi beğenmemekle birlikte kitaplarında çokça eleştirerek gelecek nesillerin de böyle bir duruma düşmesini yani acı çekmelerini istememiş ve bunun için bu rejime karşı çıkarak yeni rejimlere yelken açılmasını arzu etmiştir. Bunu da şu şekilde ifade etmiştir : “Cezalandırılması gerekenler, yenilik getirenler olmamalı, yapması gerektiği halde, bir şey yapmadan elini kolunu kavuşturup oturanlar olmalı.” (Dişi Kurdun Rüyalari kitabının 323. sayfasından alınmıştır.) Çektiği acıların

başkalarının de çekmemesini istediği için yazılarında geçmiş ve bugün arasında köprü kurmuştur ve gençlerin empati duygularına ulaşmak ve onları geliştirmek istemesi sebebiyle bunları yazıya dökerek kalıcılaştırmayı amaçlamıştır. Bu amacını şu sözleriyle bize sunmuştur: “Sanatlarının tilsimi onları tamamen farklı bir zamanda takdim ediyordu. Yüzyıllar boyu toplumların tarihi ve ruhu ile işlenmiş, yoğrulmuş, acı tecrübelerle sınanmış bir sanattı bu. Çünkü dünyada ‘çok çeken, çok bilir...’ (Dişi Kurdun Rüyalari kitabının 75. sayfasından alınmıştır.) Bu olayları ve bu olaylar hakkındaki duygu ve düşüncelerini hayvanlar ve doğa ile eserlerine aktararak yapmıştır. Bu nedenle anlattığı olay ve durumlarda hayvanlar ve doğa büyük bir öneme sahiptir. Sonuç olarak, yazarın mesleki bilgilerini kullanarak okuyuculara sunduğu eserler ciddi anlamda beğenilmekle birlikte pek çok yeni bakış açısı kazandırmasıyla başarıya erişmiştir.

2)Hayvanların Gözünden

Aytmatov eserlerinde mesleğini-veterinerlik- yansıtarak yazmıştır. Bununla birlikte hayvanlardan çokça bahsetmiş ve bize onlar üzerinden pek çok olay, durum, duygu ve düşünceyi aktararak farklı bakış açıları kazandırmak istemiş ve olaylara hayvanlar gözünden bakmaya götürmüştür. Birçok kitabında hayvanlar vardır ve bu hayvanlar genellikle ana karakterlerdendir. Örneğin; Dişi Kurdun Rüyalari’ndaki kurt Akbara ve Taşçaynar, Beyaz Gemi’deki Maral Ana, Elveda Gülsari’deki at Gülsari... Bu hayvanlar (özellikle Dişi Kurdun Rüyalari’ndaki kurt Akbara ve Beyaz Gemi’deki Maral Ana) biraz da göçebe Türk kültürü ve yaşayışının izlerini taşıyarak romanın esas olayları içinde gerçek birer roman karakteri gibi olur ve bu da esere farklı bir hava katar. Aslında hayvanların bu yönleriyle de asıl anlatılmak istenenler hayvanlar aracılığıyla kitaba yansıtılarak ahlaki birtakım dersler vermeyi amaçlar. Bir anlamda bu canlılar, bir milletin geçmişten bugüne taşıdıkları değerlerin ve kültürlerin taşıyıcısı olarak bir hürriyet köprüsü oluşturmuş ve bunun genç kuşaklara aktarmayı amaçlamıştır. Beyaz Gemi romanında bunu Mümin Dede üstlenmiştir ve ne yazık ki bu konuda pek başarılı olamamıştır ama Mümin Dede kendini

ve tarih içerisindeki yerini unutmamış, -kültür ve değerlerin yanında olup onları hatırlamasıyla- yazar gibi sistemin karşısında yer alan bir roman karakteri olarak karşımıza çıkmıştır. Beyaz Gemi’de Maral Ana hem toplumsal olarak hem de romanın ana karakterlerinden bir olan romanda ismi anılmayan çocuk kahraman için ümidi temsil ederek henüz toplumun hafızasından silinmemiş değerleri hatırlatmak amacıyla yazar okurlara bunu anlatmaya çalışmıştır fakat Maral Ana bunlara yenik düşmüştür. Bununla birlikte Maral Ana’ya-ümidde- büyük bir bağlılık içerisinde olan çocuk da yenik düşmüştür. Bu ismi anılmayan çocuk, hayvanların avlanmasına karşı olan bir karakterdir.”Sen ona iyilik edersin, o sana kötülük. Utanmak arlanmak da bilmiyorlar. Sanki kural bu imiş: hep kendilerini haklı görürler. Herkes onlara kul- köle olsun. Kul – köle olmazsan zorla yaptırırlar bunu. İyi ki böyle bir adam ormanda yaşıyor. Elinin altında her işini gören bir – iki kişi var. Biraz daha büyük bir görevi olsa, kim bilir neler yapardı? Allah göstermesin. Böyleleri de hiç tükenmiyor. Her zaman istediklerini elde ederler. Kurtulmak mümkün değildir onlardan. Her yerde izini bulur, her yerde karşı çıkarlar. Keyifleri için başkasının canını çıkarırlar da sonra yine onlar haklı olurlar. Ah! hiç tükenmiyor böyleleri, hiç. “ (Beyaz Gemi kitabının 71. sayfasından alınmıştır.) Bu karakter bir çocuk olmasına rağmen birçok durumun farkındadır. Özellikle de bu maralların avlanmasının ne gibi felaketlere yol açacağına farkında olup avlanan maralların sadece sıradan birer maral olmadıklarını anlamıştır. Oysaki halk arasında ‘çocuklar anlamaz’ ibaresi yaygın olmakla birlikte çocuklara gereken saygı ve önem verilmez. Bu bağlamda geleneksel toplumun tepemize çıkardığı ebeveynlerin her şeyi çocuklara direktmesinden ve onları değersiz ve haksız görmekten, öznel yargılardan arındırarak eserlerine yansıtmıştır. Kitapta çocuğun isminin olmamasının sebeplerin birisi herkesin empati kurabilmesini sağlamaktır ve romanda çocuk birtakım ahlaki değerleri temsil etmektedir. Bu romanda şu şekilde ifade bulmuştur : “-Dedem diyor ki, eğer insanlar atalarının adlarını bilmezlerse bozulur, kötü olurlarmış.

-Kim kötü olurmuş? İnsanlar mı?

-Evet.

-Niçin?

-Dedem diyor ki, atalarının adlarını, kim olduklarını unutanlar, kötülük yapmaktan utanmazlarmış. Çünkü o zaman insanın nasıl biri olduğunu çocukları bilirmiş ne de çocuklarının çocukları.” (Beyaz Gemi kitabının 108. sayfasından alınmıştır.) Eğer çocuğun bir ismi olsaydı çocuk zamanla yetişkin olacaktı fakat karaktere çocuk denerek kalıcılık sağlanmak istenmiş ve kitapta da çocuk ümidini –Maral Ana’yı- kaybedip intihar etmiştir. Oysa çocuklar intihar etmez fakat orada son bulan çocuğun hayatı değil, birtakım değerlerdir. Bu değerler ümit kaybolduğunda bitmiştir.

Toplumunu içten içe çürüten başka bir tehlike de Dişi Kurdun Rüyalari’nda konu alınmıştır. Burada bu tehlikelere göğüs germeye çalışan kitabın ana karakterlerinden biri olan Abdias’tır. Burada da aynı Beyaz Gemi romanında maralların avlandığı gibi avlanma ön plandadır. Bu eserde maral yerine saygalar vardır. Bunları avlayan insanlar bencil, acımasız ve vicdansızdır. Avcıların yaptığı avların doğaya zarar vermesine karşı çıkan Abdias büyük zorluklarla mücadele ederek doğanın dengesini düzeltmeye çalışmıştır fakat o da Beyaz Gemi’deki çocuk gibi başarısız olmuştur. Dünyayı mahveden insanlar kurtları öldürürken, manevi dünyayı bozanlar Abdias’ı öldürmüşlerdir. Abdias da Beyaz Gemi’deki çocuk gibi birtakım değerleri simgeler ve o da bu rejime yenik düşer ve hayatını kaybeder ama tek kaybeden o değildir. Aynı zaman da romanın bir diğer baş karakterleri olan kurt ailesi de Abdias’la aynı kaderi paylaşmaktadır. Bir diğer yandan ise sayga avcıları yazarın birçok kitabında (Gün Olur Asra Bedel gibi.) değindiği mankurt tipiyle özdeşleşmektedir. Kurt ailesi bu avlanmalar sırasında pek çok kötü ve zorlu olaylarla karşı karşıya kalırlar ve onlar için de mücadele başlamıştır. Bunu bize şu dizelerle hissettirmiştir: “Korkunç bir gerçeğe karşı karşıya olduğunu çok iyi anlıyordu şimdi. O, bütün evreni hep içinde yaşatmıştı. Ölen işte o evrendi. Gökyüzü, yeryüzü, dağlar... onun içindeydi. Evet, hayatı boyunca görebildiği , tanıyabildiği her şey

bütün bu küçük evren, mikrokosmos hep o idi. Her zaman ama bilmeden bütün dünyayı içinde taşımış, içinde yaşatmıştı. İşte şimdi bu dünya batmış, yok olup gitmişti. Kalıbıyla yine kendisine benziyordu ama, artık başka yerlerdeydi. Yabancı olmuştu dünyasına. Bu yüzden de artık o başka biriydi. (Dişi Kurdun Rüyalari kitabının 383. sayfasından alınmıştır.) En başta birbiriyle pek ilgisi yokmuş gibi görünen Abdias ve kurt ailesi aslında sayga avcılarının temsil ettiği o korkunç rejime yenik düşen tarafta olup amaçlarına ulaşamamışlardır. İnsanla birlikte doğada bulunan hayvan ve bitki türleri insanlarla aynı doğayı paylaşmalarına rağmen o insanlarca katledilmektedir. Yazar, bu katliamı ve acımasız insanoğlunu dişi kurt Akbara'nın gözünden şu dizelerle tarif eder : “ İnsanların kendileri yaşıyor ama başka canlıların, özellikle de onlara bağımlı olmadan yaşamak isteyen ve buna hakları olanların yaşamalarını istemiyorlardı. “ (Dişi Kurdun Rüyalari kitabının 14. sayfasından alınmıştır.) Romanda karşımıza çıkan başka bir önemli olay da sayga katliamına katılmadığı için arkadaşları tarafından çarmıha gerilmesidir. Buradan anlaşılacağı üzere avcılık her iki kitapta da öne çıkan unsurlar arasında yer almaktadır. Avcılığa, acımasızlığa kurban olan Abdias ve Boston olmuşken, hayvan olarak da kurt ailesi ve diğer hayvanlar olmuştur. Yazar, günümüz İsa'sını Abdias üzerinden insan saflığını böyle bir çağda kazanabilecek mi diye düşündürürken Boston üzerinden eleştirilen rejimin gerçekten hak edilmiş midir sorusunu akıllarımıza taktırır. Boston karakterinin parti ile iç çatışma durumu aynı zamanda Elveda Gülsarı romanını hatırlatır.

Elveda Gülsarı romanındaki at insanla özdeşleşmiştir ve romanda büyük bir rol oynar. Gülsarı bir devrimdir. Yazar, bu eserinde de rejimi eleştirir. (Aynı konu Dişi Kurdun Rüyalari'nda da dile gelmektedir.) “ Toplantı üstüne toplantı yaparak, vaad vererek halkı ne zamana kadar oyalayabilirsiniz?” (Elveda Gülsarı kitabının 81. sayfasından alınmıştır.) Kendi tecrübelerini atın üzerinden anlatarak diğer eserlerinde de yaptığı gibi hayvanları ön plana çıkarmıştır. Burada da yine bencil, acımasız ve kötü insanlar vardır. Diğer kitaplarında olduğu gibi burada da ana karakter olan at kitabın sonunda ölür. “Ancak ağır hastalandığımız ya da öldüğümüz

zaman hatırlıyoruz birbirimizi. O yitirdiğimizin ne iyi, ne eşsiz bir insan olduğunu, ne büyük iyilikler yaptığını, ancak o son demde anlıyoruz.” (Elveda Gülsarı kitabının 39. sayfasından alınmıştır.) Bu üç kitapta da son aynıdır. Ümit hep kaybedilmiştir. “Ne yarardı sadece düşünmek! ‘Umutsuzluğun canı cehenneme!’ diye, çabayı bırakmamak, umutsuzluğa yenilmemek dileğinden başka ne gelirdi elinden!” (Elveda Gülsarı kitabının 141. sayfasından alınmıştır.) Bir devrim yapmayı istemek ve bunun uğraşı herkesi çok yıpratmıştır.”Zaman kimseyi kayırmaz, her canlı yaşlanır, her şey eskir.” (Elveda Gülsarı kitabının 17. sayfasından alınmıştır.)“Şunu iyi bil dostum, dünya devrimini tek başına gerçekleştiremezsin, başkalarının da gelmesin, seninle beraber olmalarını beklemek zorundasın.” (Elveda Gülsarı kitabının 8. sayfasından alınmıştır.)

3)Bireysel Ve Toplumsal Yıkım

Beyaz Gemi’de maralların iyiler ve kötüler arasındaki barışı sağlamaya çalıştığını Mümin Dede şu sözleriyle ortaya koyar: “Marallar döndü. Niye böyle bir günde kalbimizi kıralım birbirimizin...” (Beyaz Gemi kitabının 87. sayfasından alınmıştır.) Mümin Dede uzlaştırıcı bir kişiliğe sahip olmakla birlikte bunu Maral Ana aracılığı ile yapmaktadır ve milli yaşamın tezahürlerini üstünde taşımaktadır. Dişi Kurdun Rüyaları’ndaki mankurtlar için söylenecek pek bir söz olmamasıyla beraber şu söz söylenebilir : “Sen işte bu amaçla işkenceyi göğüsledin; herkes evrensel iyinin, mağrifetin sesini işitsin istedin. Ama insanın üzerine çöken, onun belini büken yük çok ağır. Onda bu derece kökleşmiş kötülüğe karşı bir aşı bulunabilecek mi? Bulunabilirse, onu bütün yaratıklardan ayıran akıl kanatlarıyla, ruhu, şimdiye kadar ulaşılmamış yüksekliklere çıkaracaktır!Heyhat! Böyle bir şey mümkün olsaydı! Ama senin fedakarlığın boşuna. Kendilerini asla doğru yola sokamayanları sen daha iyi duruma getiremezsin. Dur ! Uğrunda ölmek istediğin insanlar, yakında seninle alay edecekler. İki bin yılı bile doldurmayan bir süre sonra, materyalizm Tanrı inancını yok edince, senin hayatını saçma bir efsane sayacaklar ve senin saflığınla alay edecekler : “Ne zavallı bir kaçıkmiş bu İsa, ondan kimse bir şey istemedi, kendini böyle

çarmıha gerdirmekte çıkarı neydi? Bunun hiçbir orijinal yanı yok ve insanlar milim değişmedi. “ diyecekler. Senin bütün yaptıkların ve jestlerin onlara pek saçma gelecek, çünkü onlar maddenin sırrını anlamış olacaklar ve çünkü onlar yerçekiminin üstesinden gelmiş, uzayı fethetmiş olacaklar. Yeryüzü egemenliği için kardeşin kardeşi öldürdüğü bir kavgaya girişecekler ve sonra bütün galaksiye, bütün evrene hükmetmek isteyecekler. Sonsuz olmasına rağmen evren onlara dar gelecek. Başarısızlıklarının , yenilgilerinin öcünü almak için sınırsız ihtiraslarını tatmin etmek için senin üzerinde doğruluk dinini , kardeşliği yaymak istediğin bu gezegeni yerinden uçurmak, toz duman halinde savurmak isteyeceklerdir. Düşün : “Tanrı” yakında anlamsız bir kelime haline gelecek, çünkü onlar kendilerini Tanrı’dan da üstün görecekler. Burçlar her şeyi yok ettikten, senin adın bile hafızalardan silindikten sonra ve bunu geleceğe ulaştıracak kimse de kalmayacağına göre senin kendini feda etmen neye yarayacak?”(Dişi Kurdun Rüyalari kitabının 210. sayfasından alınmıştır.)

Geçmişe bağlı olmayı ilerlemenin karşısında bir engel gibi görenler aslında özgürlüklerini bir tutsaklığa bağladıklarının farkında olmamakla birlikte hiç kimseye saygı duymazlar. Kendine ve değerlerine yabancılaşma gibi çok önemli bir sorunla yüz yüze kalan toplumun hem bireysel hem de toplumsal yıkımını eserlerinde çok net bir şekilde görmekteyiz. Bu bağlamda avlanmanın değişimi bu yıkımlarla öne çıkartılarak değerlerin kaybedilmeye başlandığını ortaya koymaktadır. Av, eski Türk kültüründe değer verilen hayvanları avlanmaz ve hatta başka toplumların değer verdiği hayvanlara bile dokunmazlardı. Dişi Kurdun Rüyalari ve Beyaz Gemi’deki avlar soykırımı sembolize eder. Bu durum, doğanın değer gördüğünü anlatmaktadır. Burada geçmişe bağlı değerlerin duruşunun ne kadar iyi olduğunu görürken bu gittikçe yok olmaktadır. Yani geçmiş tüm değerleriyle ve ihtişamıyla yerini korumaktadır. Ona ulaşmak ise insanoğlunun elinde olan bir karardır. Ne yazık ki kendi sonunu hazırlayan insanoğlu değerlerini de kendisinden uzaklaştırarak kendi benliğini de kaybetmektedir. Sonuç olarak av ve avcılık günün insanının elinde tehlikeli

bir oyuncağa evrilmiştir. Bunun sonucunda, yeni neslin geleceğini köksüz bir başlangıştan başlatmalarına sebebiyet verecek ve onları sert bir sonbaharda bırakıp ardından kiş mevsimine uğurlayacaktır. Nitekim ki Mümin Dede gibi bir karakterin romanın sonunda anlatmaktan bıkmadığı Maral Ana'yı kendi elleriyle öldürmesi buna bir kanıt niteliği taşımaktadır. Asıl mesele av ya da avcılık değildir, artık bunların bilinçsizce yapılarak doğayı tahrip etmesi ve değerlere büyük ölçüde zarar vermesidir.

Irmak KÜKRER 10/E 71